

نمادهای آئینی و دینی
در گرافیک معاصر ایران

تألیف

سمیه غلامی

www.ketab.ir

سرشناسه	: غلامی، سمیه، ۱۳۶۳
عنوان و نام پدیدآور	: نمادهای آئینی و دینی در گرافیک معاصر ایران / تالیف سمیه غلامی.
مشخصات نشر	: تهران: آوای فهیم، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۳ص: مصور (رنگی): ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۸۱۰-۴۷-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابی در زمینه نمادها و آثار باستانی در گرافیک و معماری ایران و جهان می باشد.
موضوع	: نشانه‌شناسی و معماری — ایران
موضوع	: سمبولیسم (معماری) — ایران
موضوع	: علائم و نمادها
موضوع	: گرافیک
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ خ/ص ۸/۴۳/۲۸۲۵
رده بندی دیویی	: ۷۲۰/۴۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۱۴۷۱۰

تهران: خیابان توحید، خیابان فرصت شیرازی، بعد از تقاطع دکتر قریب، پلاک ۸۳ واحد ۸۱۰

تلفن: ۰۹۱۲۳۱۸۱۰۰۴-۶۶۵۹۴۸۸۴

نمادهای آئینی و دینی در گرافیک معاصر ایران

تألیف: سمیه غلامی

© حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات آوای فهیم

نوبت چاپ: اول

مدیر تولید: محمد برخوردار

طراح جلد: سمیه غلامی

صفحه آرا: منیژه فاتحی

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

بها: ۱۵۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و باز نویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستند نویسی و مانند آن) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۷ مقدمه
۱۱ فصل اول: نظریه معنا شناسی
۱۳ تبیین نشانه شناختی پیرس از نظریه معنی
۱۶ تبیین نشانه شناختی ریچاردز از نظریه معنی
۱۶ تبیین ارتباط شناختی برلو از نظریه معنی
۳۱ فصل دوم: نشانه های جاری در اعتقادات میتراپی
۳۳ نشانه های جاری در اعتقادات میتراپی
۳۶ الهه مهر یا میترا
۴۰ آئین میترائیسم
۴۱ تاریخچه آئین میترائیسم
۴۵ مبارزه با گاو
۴۵ قربانی کردن گاو
۴۷ معجزه آب
۴۷ معجزه شکار
۴۸ شام آخر
۴۸ عروج میترا
۵۱ رستاخیز
۵۱ نمادهای آئین مهر پرستی

فصل سوم: نشانه های جاری در اعتقادات زرتشتیان	۷۹
علائم و نشانه های فروهر	۸۴
فصل چهارم: نمادهای پایدار در هنر ایران	۹۱
نور و جلوه های آن	۹۲
اهمیت مبحث نور	۱۰۱
نور در قرآن و حدیث	۱۰۳
نور در حکمت سهروردی	۱۰۴
جایگاه نور در فرهنگ ایرانی و هنرهای اسلامی	۱۰۷
نور و جلوه های آن در هنر اسلامی و هنر معاصر	۱۱۶
فصل پنجم: نمادهای پایدار برگرفته از جانوران	۱۲۳
نمادهای پایدار برگرفته از جانوران	۱۲۵
طاووس	۱۲۵
سیمرغ	۱۴۰
شیر	۱۴۳
فصل ششم: نمادهای پایدار برگرفته از گیاهان	۱۴۷
نمادهای پایدار برگرفته از گیاهان	۱۴۹
سرو زرتشت	۱۵۰
نتیجه گیری	۱۵۷
منابع	۱۶۰

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و به عنوان فردیت و هویت یکتا و منحصر به فرد با دیگر هم نوعان خود صاحب هویت اجتماعی می باشد. این تعلق به اجتماع هم شخصیت او را تعیین می کند و هم متقابلاً به نوبه خود در تعیین هویت دیگر افراد اجتماع سهیم است. بدیهی است که مراحل تکوین و تحول هویت در تبلور آگاهی انسان مؤثر بوده و در ارتباط با فعالیت های اساسی زندگی او تبیین شدنی است، به ویژه آن رفتار و کردارهایی که در تکوین یا تغییر هویت برهه ای انسان بروز می یابند. به دلیل گشودگی زندگی اجتماعی امروز و کثرت بسترهای کنش و تنوع مرجعیت ها، انتخاب سبک زندگی در شکل گیری هویت شخصی و فعالیت روزمره اهمیت فزاینده ای یافته است، به گونه ای که اثر هنری نیز بازتابی از زندگی هنرمند است. در طول تاریخ ایران، همیشه بین هنر و آداب معنوی برگرفته از مذهب، ارتباط بسیار نزدیکی وجود داشته است. در حقیقت دین یکی از مهمترین عامل شکل دهنده هنر و هنر زبان عمیق

ترین حکمت های بشر و جلوه گاه زیباترین احساس های عرفانی بوده است. در هنر ایران قبل از اسلام هم این ارتباط با که به نقل از سهروردی، یک راه و روش حکما و دانایان مانند جاماسف، بوذرجمهر حکمت الهی ایران باستان و ... بوده، کاملاً مشهود است. بسیاری از آثار هنری برجای مانده در این ایام بر مبنای مفاهیم نمادین و به صورت انتزاعی طرح شده اند. این موضوع سبب شده است تا کارشناسان هنری، حضور عناصر نمادین در هنر هزاره های قبل را از خدمات هنرمندان ایران به دنیای هنر بدانند. ارتباط بین هنر و دین در طول دوره اسلامی بیش از هر زمان دیگر شکوفا و توسعه پیدا کرد. هنرمندان مسلمان تحت تعالیم دین مبین اسلام توانستند بسیاری از مفاهیم معنوی را در قالب نقش های تزئینی مبتنی بر اصول زیبا شناختی ارائه نمایند. اگر چه توجه هنرمندان به جنبه های تزئینی و ایجاد لطافت و رعایت مبادی زیباشناسی سبب شده، بسیاری از کارشناسان فرهنگی در زمینه هنر اسلامی چنین ابراز نمایند که هدف اصلی هنرمندان از طرح این گونه نقش ها، تنها بخاطر زیبا جلوه دادن آثار خود بود. به طور مثال انتزائی تهی از هرگونه مفهوم فرهنگی دارد و آنها تنها به منظور زیباییایی طرح شده اند.

وجود زیبایی و سبیل های مذهبی، حتی ایجاد ملاحظت در آثار هنرمندان مسلمان تنها هدف هنرمند نبوده است. اگر چه هنرمندان ایرانی بسیار مشتاق بودندند اند تا در دوران ابتدائی مظهر زیبایی، نفاست و لطف بوده اند مفاهیم معنوی را به صورت رمز و نماد در قالب طرح و نقش های

زیبایی ارائه دهند. همانگونه که غزالی در میرفندرسکی نیکوئی ظاهر عنوان نیکوئی باطن بود می گوید جمال کتاب کیمیای سعادت در باب هم چنین می سراید:

چرخ با این اختران نغز چه خوش زیبایستی صورتی در زیر دارد هرچه در بالاستی

در حقیقت روح اسلام و آداب معنوی است که طبع و ابعاد درونی هنرمند را به سمت این بعد از هنر، هدایت می کند. بسیاری از عرفا بدون اینکه قصد شعر گفتن داشته باشند سخنان خود را در قالب نظم بیان می کنند. به عنوان مثال شیخ محمود شبستری در ابتدای گلشن راز چنین می گوید:

همه دانند کاین کس در همه عمر نکرده هیچ قصد گفتن شعر

به همین سبب، آثار بصری هنرمندان نیز به شکل تجریدی و با نظمی تزئینی تجسم یافته است. قاضی احمد منشی قمی (۹۵۳-۱۰۴ هجری) در کتاب گلستان هنر در شرح حال هنرمندان خوشنویس و نقاش به این موضوع اشاره دارد که بسیاری از هنرمندان، عارف و اهل سلوک بوده اند و اسامی بسیاری از آنها را با عنوان مولانا آورده است. در گذشته در رأس اصناف و حرف، اساتیدی (کلو) وجود داشتند که خود اهل سیر و سلوک بودند و به تعلیم و راهنمایی هنرمندان می پرداختند و هنرمندان در محضر آنها آئین فتوت و رمزآموزی فرا می گرفتند.